

1. Strukturalismus jako totální odmítání dialektiky a konkrétně historické třídní analýzy

Odmítání materialistické dialektiky jako učení o historickém vývoji se v poslední době realizuje uplatňováním strukturalismu — dítěte buržoazních společenských teorií dvacátého století.

Základy strukturalismu vznikly již ve druhé polovině dvacátých let, zpočátku v oblasti jazykovědy a estetiky.

Buržoazní ideologové však potřebují účinnější argumenty proti dialektice jako obecné teorii vývoje. To vyvolalo zájem o strukturalismus zejména po druhé světové válce, tj. tehdy, když společenský vývoj poskytl nové argumenty podporující materialistickou metodologii.

Obnovení zájmu buržoazní teorie o strukturalismus bylo do určité míry objektivně podmíněno. Růst úlohy metodologie je zákonitost, která může být v určitých etapách, konkrétně v období vědeckotechnické revoluce, objasněna na základě kumulace vědeckých informací.

Množství poznatků vyžaduje nejen dokonalejší teoretické uchopení objektivního světa, ale i zdokonalení vlastního procesu poznání, růst požadavků na efektivnost metodologie. Spekulativní filozofie nemůže v období vědeckotechnické revoluce neutrpět porážku. To je důvod, proč se v buržoazní teorii, která se neřídí materialistickou dialektikou, může návrat ke strukturalismu považovat za klad. Ve Francii byl tento návrat zdůvodňován reakcí na subjektivně idealistické směry, hlavně na existencialismus, a sám strukturalismus předvídal zánik spekulativních tendencí. Pod tlakem určité objektivní a vědecké přesnosti strukturalismu se ztrácí subjektivnost a osobnostní rysy subjektivního idealismu.

Do určité míry lze říci, že v rámci buržoazní teorie je strukturalismus určitým, sice nevelkým krokem směrem k materialistické dialektice.

Revizionismus, který je zvláště citlivý na podněty buržoazní teorie, aby je využil k revizi dialektického materialismu, a to ještě pod heslem tvůrčího rozvoje teorie, s nadšením využívá strukturalismu pro své cíle.

Avšak dialektický materialismus disponuje již skutečně vědeckou metodou a jakékoli pokusy o jeho revizi jsou v naprostém protikladu k zájmu o rozvoj marxistické teorie. Nadšení revizionismu pro strukturalismus bylo proto nepodstatné a nevědecké.

Navic tento zájem nebyl náhodný: strukturalismus nemohl nenadchnout ty, kteří předvíдали deideologizaci marxistické filozofie, odtržení teorie od ideologie, a hlavně ty, kteří nebrali v úvahu význam světového názoru, strannosti, třídnosti.

Konkrétně historický přístup je vždy třídní, a proto nutně strukturalismus odmítá. Jestliže abstrahování od třídnosti je typické pro jakýkoli revizionistický směr, pak ne náhodou přecházejí ke strukturalismu všechny směry revizionismu — antropologicko-existenciální, vědeckopozitivistické apod.

Zájem o strukturalismus může být v mnoha případech vysvětlen také neschopností využít v měnících se podmínkách základní přístupy dialektické metody. Nová etapa rozvoje mezinárodního dělnického a komunistického hnutí i nová úroveň světových výrobních sil mohou být teoreticky vykládány jen z pozice materialistické dialektiky. Revizionistům pro takové objasnění příliš často chyběla elementární světónázorová připravenost, gramotnost v oblasti dialektického materialismu. A právě tuto neschopnost měl zamaskovat strukturalismus.

Strukturalismus byl revizionisty oblíben zejména proto, že mohli metodologicky zdůvodnit své zdánlivě netřídní pozice, vyvolat zdání ideologické neutrality.

Proč se revizionismus tolik zajímá o strukturalismus? Proč právě tento „háv“ padl revizionismu lépe než buržoaznímu společenskému myšlení, které jej stvořilo?

Antidialektický způsob myšlení soudobých revizionistů, kteří vždy, podle slov Lenina, hned za buržoazními ideology „...lezli do bahna filozofické vulgarizace vědy, neboť ‚rafinovanou‘ (a revoluční) dialektiku zaměňovali ‚prostou‘ (a pokojnou) ‚evoluci‘“ [Lenin 1957, 16 : 29], se vyznačuje především zřejmou jednostranností poznání. Svědčí to o jejich politické nezralosti, o nedostatečně hluboké znalosti předmětu, který revidují.

Přestože je revizionismus evidentně jednostranný, vždy vystupuje jako analytický, vždy rozbíjí celistvost teorie nebo metody, odděluje obecné od zvláštního tím, že je absolutizuje a stranou ponechává reálné vnitřní vazby, vzájemnou spojitost, podmínky a příčiny.

Jednotlivé stránky dialektického materialismu přirozeně vyžadují neustálé tvůrčí rozvíjení. Až do Marxe byly tyto stránky oddělovány a absolutizovány, což bylo přirozené a zákonité. Lze pochopit a objasnit jednostrannost těch myslitelů, kteří při hledání vědecké teorie abstrahovali od obecného a rozpracovali jednotlivé stránky marxistické teorie. To je osud francouzských materialistů — osvícenců a socialistů — utopistů.

Revizionista, který rozkládá ucelenou syntetickou koncepci a rozvíjí její jednotlivé součásti, vystupuje jako reakcionář. „Nachází se ve stavu hledání“ (podle svých vlastních slov) poté, když vědecká teorie marxismu-leninismu uskutečnila svou velkou syntézu, a tím zrušila nutnost „znovuodhalování“ jednotlivých částí známého celku. Současně dokázala neudržitelnost „omylů“ založených na opomenutí výchozích analytických abstrakcí a rozkladu historicky dosažené syntézy.

To je důvod, proč se snahy „odhalit“ a „rozvinout“ jednotlivé části marxistické teorie a metody, provázené ignorováním základní analytické abstrakce, po Marxovi mění ve frašku. Snahy revizionismu, této „páté kolony“ v marxismu, nazírané z historického hlediska, nelze nazvat jinak než vědomou falzifikací ideologie a revoluční praxe dělnické třídy, záměrnou dezorientací mládeže hlásící se k marxismu. Revizionisté totiž předkládají výsledky svého úsilí jako pravdu poté, když vědecká teorie marxismu-leninismu dokázala jejich naprostou neudržitelnost a na vyšší úrovni uskutečnila syntézu vědecké teorie a revoluční praxe.

Revizionistická metodologie je vždy v protikladu ke strategii a taktice dělnického hnutí. Revizionista je vždy „taktik“, ale jeho taktika je taktikou přizpůsobování. Přizpůsobuje se těm životním změnám, které charakterizují jednotlivé, konkrétní jevy, ale nikoli ucelený historický proces. Je samozřejmé, že taková taktika z něho činí přívržence ústupků a kompromisů. To je důvod, proč je revizionista vždycky reformista. Tato jeho zvláštnost mu nikdy nedo-

volí pozvednout se až ke strategii, vidět konkrétní cestu úniku ze soukromého vlastnictví výrobních prostředků, cestu zničení kapitalistické společnosti.

Revizionisté nejsou schopni osvojit si velikost a hloubku materialisticko-dialektické metody, ruší ji jako ucelenou metodu pod záminkou rozvoje jejích jednotlivých částí. Tento rozvoj vede k absolutizaci částí a staví je jako samostatné metody do protikladu k dialektické metodě.

Počáteční analytická abstrakce, na jejíž úrovni zrušil K. Marx absolutizaci jednotlivých momentů společenského rozvoje jako celku, se přitom nebere v úvahu.

Charakter tzv. „nového“, jež je často vydáváno za poslední slovo marxistické metodologie, metody nebo přesněji směru pak závisí na tom, která stránka (moment) se absolutizuje. Jestliže je absolutizován genetický přístup a historický přístup je oddělován od logického, pak jde o plochý evolucionismus, který nemá nic společného s historismem zdůvodněným Marxem.

Jestliže je absolutizována analýza struktury, a to odtrženě od historie a historické aktivity lidových mas, pak jde o abstraktní, mechanický, často pozitivistický rozbor struktur, jejichž absolutizace je strukturalismu vlastní.

Kritický vztah ke strukturalismu vůbec neznamená nihilistický vztah ke strukturálnímu přístupu obecně. Strukturální přístup ani pojem struktura nikterak nejsou v protikladu k marxistické dialektice. Strukturální přístup je navíc jedním z aspektů dialektické metody, uplatňovaným v organické jednotě s konkrétně historickým přístupem při výzkumu sociální praxe v jejích konkrétně historických projevech.

Pojem struktura, právě tak jako strukturální přístup ke zkoumání společenských jevů, byl poprvé použit K. Marxem. Přívrženci strukturalismu to neustále připomínají a odvolávají se na práce K. Marxe (*Kapitál*), B. Engelse (*Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*). A ne bezdůvodně. Stačí připomenout Marxem zformulované určení ekonomické struktury společnosti. „Ve společenské výrobě svého života vstupují lidé do určitých, nutných, na své vůli nezávislých vztahů, výrobních vztahů, které odpovídají určitému vývojovému stupni materiálních výrobních sil. Souhrn všech těchto výrobních vztahů tvoří ekonomickou strukturu společnosti, reálnou základnu, nad níž se zvedá právní a politická nadstavba a které odpovídají určité formy společenského vědomí“ [Marx—Engels 1963 : 36].

Přibližně ve stejnou dobu K. Marx napsal: „Jestliže v dovršené buržoazní soustavě každý ekonomický vztah předpokládá jakýkoli jiný vztah také v buržoazně ekonomické formě a tak všechno, co je kladeno, je současně předpokladem, je to tak s každou organickou soustavou. Tato organická soustava sama má jako totalita své předpoklady, a její vývoj k totalitě spočívá právě v tom, že si podřizuje všechny elementy společnosti, nebo že si z ní vytváří orgány, které jí ještě chybí. Stává se tak totalitou historicky“ [Marx 1971 : 242—243].

V určitých podmínkách, jestliže to vyžadovaly zvláštnosti předmětu zkoumání, K. Marx rovněž dával přednost strukturální analýze, jako například v *Kapitálu*, když považoval za „nepřípustné a nesprávné probírat ekonomické kategorie za sebou v tom pořadí, v němž byly rozhodující historicky. Jejich pořadí je spíš určeno jejich vzájemným vztahem v moderní buržoazní společnosti, a tento vztah je právě opačný než ten, který se jeví jako přirozený nebo odpovídající posloupnosti historického vývoje. Nejde o poměr, který ekonomické vztahy historicky zaujímají ve sledu různých forem společnosti. Tím méně jde o jejich pořadí v ideji (Proudhon) [zplesnivělé představě historického pohybu]. Jde o jejich strukturu uvnitř moderní buržoazní společnosti“ [Marx 1971 : 61].

Strukturní přístup má význam při vytváření určitých teorií ve výzkumné praxi přírodních věd. Ve společenských vědách odráží zjednodušené chápání samovolného procesu, který se uskutečňuje v důsledku působení protikladů. Obrací pozornost ke statickým, stabilním momentům v rozvoji společenských struktur. Jeho úloha je neoddiskutovatelná při zkoumání principu jednoty protikladů, neboť, jak známo, jednota protikladů je relativní, dočasná a klidový stav je pouze částí pohybu. Tím spíše tento moment představuje určitou objektivní realitu často významnější, než se může zdát při chápání absolutního charakteru boje protikladů.

Avšak absolutizace zkoumání struktury, tj. strukturalismus, který si dělá nároky na monopolní postavení, znamená rezignaci na konkrétně historický přístup a pokus nejen odstranit samu dialektickou metodu, ale učinit ze strukturalismu filozofickou metodu.

Rovněž strukturní analýza je jedním z aspektů *dialektické metody*, a proto je jakýkoli pokus klást ji do protikladu dialektické metodě — pseudovědecký. Strukturalismus je dáván do protikladu dialektické metodě tehdy, když jsou zdůrazňovány přednosti strukturního přístupu před historickým, synchronie před diachronií, či když se doplňuje jeden druhým. Zejména v tomto případě je zvlášť patrné, že oba přístupy jsou chápány samostatně, odtrženě, buď jako absolutní metody, či jako podřízené jedna druhé nebo jako vzájemně popírající jedna druhou, ale nikdy jako dva organicky spjaté momenty vnitřní jednoty obecné metody.

Na kritiku jednostrannosti svého přístupu revizionisté obvykle odpovídají úvahami o sjednocení těchto oddělených a absolutizovaných momentů. Mechanické spojování jednotlivých stránek dialektické metody nemůže však mít nic společného s dialektickou metodou, nikdy se nemůže povznést k syntéze elementů na úrovni filozofické dialektické metody. V nejlepším případě může pak dialektická metoda vypadat jako mechanické, eklektické spojení těchto elementů, jako mechanický agregát, a nikoli jako organický celek.

V tomto případě revizionisté rozšiřují strukturní přístup na vlastní dialektickou metodu. Dochází tak vlastně k rozdělení celku; v důsledku toho se ztrácí celostnost předmětu a návrat k němu se uskutečňuje pouhým „zřetězením“ nepodstatných faktů.

Odmítání materialistické teorie vývoje našlo ve strukturalismu své dovršení. Strukturalismus vystupuje jako ukončená a „vědecky věrohodná“ koncepce popírání jakéhokoli rozvoje, nejdůslednější forma diskriminace materialistické teorie vývoje a dialektické metody. Jestliže připustíme určité zjednodušení, lze si „logos“ všeobecného vývoje představit jako nekonečný řetěz „vzniku a zániku všeho“ (Lenin). Pak není těžké pochopit, že zřeknutí se teoretického ve prospěch logického zbavuje dialektickou koncepci vývoje, a tedy i vývoje struktury jakéhokoli obsahu.

Diskriminace dialekticko-materialistické koncepce vývoje je založena na argumentu, že tato koncepce předpokládá plochý historismus abstrahující od zkoumání struktur. Je tomu však právě naopak, jednostranný je strukturalismus, který analýzu struktury abstrahuje od vývoje.

Strukturalismus uznává význam historického vývoje pouze v souvislosti s genezí nerozvinutého celku, s jednotlivými etapami vzniku určitého společenského jevu, s etapami, kdy jev ještě zdánlivě není determinován svými vlastními vnitřními zákony pohybu a vývoje a je v podstatě určován výlučně vnějšími faktory.

Nakolik se určitý dostatečně rozvinutý jev řídí vlastními zákonitostmi, nakolik se strukturalisté domnívají, že sám vývoj musí ustoupit do pozadí a rozhodující se stává vnitřní struktura jevu, jeho strukturní zákonitosti. Přitom je

materialistická koncepce vývoje obviňována, že zaměňuje vyšší etapy rozvoje struktury vnějšími podmínkami jejího rozvoje, analýzou její prehistorie.

Dokonce i ten typ strukturalismu, který v omezené míře uznává historismus, jej v nejlepším případě chápe jako prostou genezi struktur. Toto uznání je doprovázeno zužováním třídních a sociálních aspektů materialistického učení a stíráním rozdílů principiálně odlišných struktur, především sociálních, dále zastíráním problémů jednoty teorie a praxe, subjektivního faktoru, role lidových mas atd., tj. všeho, co je předmětem konkrétně historického obsahu vývoje. K. Marx upozorňoval, že do té chvíle, dokud se jen mluví o vytvoření neutrálního systému a revoluční stránka zůstává bez povšimnutí, je věda pouze doktrinářskou. „Ale od té chvíle věda, která je produktem historického vývoje a účastní se ho s plným vědomím toho, co se děje, přestane být doktrinářskou a stane se revoluční“ [Marx—Engels 1958 : 160].

Strukturalismus, který zaměnil dialektiku pouhou strukturní analýzou, zcela odtrženou od vývoje, od problému dialektického přechodu od nižší struktury k vyšší, od analýzy zákonitostí tohoto přechodu, se pokouší zbavit vývoj jeho dialektického obsahu. Jako „univerzální“ způsob zkoumání společenských jevů získal dosti široký okruh následovníků mezi vědeckou inteligencí, a to nejen v kapitalistických zemích. V těchto kruzích je rozšířeno přesvědčení, že teorie se může pozvednout na úroveň přesné vědy jen tehdy, pokud se zřekne konkrétně historického přístupu ke zkoumaným jevům.

Strukturalismus jako směr stojí v opozici k materialistické teorii vývoje především proto, že při abstrahování od konkrétně historického přístupu nebere na vědomí hybné síly vývoje, nevidí dialektickou rozporuplnost samotné struktury zajišťující její vnitřní dynamiku a způsobilost k vývoji. Není třeba mít zvláštní fantazii, abychom pochopili, že pozornost ke zkoumání struktury se obrací zejména tehdy, jestliže jakákoli jiná teorie je zcela neschopná objasnit sociální jevy prostřednictvím vývojové koncepce.

2. Konkrétně historický přístup — nejdůležitější třídní prvek dialektiky popíraný strukturalismem

Když američtí kosmonauté přistáli na Měsíci, vedly se živé diskuse o možnostech vědeckotechnické revoluce za kapitalismu. Vědecká veřejnost tak či onak znala marxistickou tezi, která tvrdí, že kapitalismus není schopen zajistit neomezený rozvoj vědy a techniky a využít jejich výsledky. A najednou byli Američané na Měsíci první. Život se svými protiklady a rozmanitostí projevů, společenská skutečnost nám poskytují tolik informací, v nichž se jen těžko vyznají „ostřílení“ marxisté, natož lidé ideově nezralí nebo s malou politickou zkušeností.

Když V. I. Lenin říkal „... marxismus jakožto teorie dialektického materialismu dovede obsáhnout skutečný život v celé jeho rozmanitosti, dialektický proces společenského vývoje...“ [Lenin 1957, 16 : 359—360], měl na mysli i to, že v rámci dialektické metody marxismus využívá i konkrétně historickou analýzu, tzn. analýzu jevů a procesů z hlediska konkrétní situace ve světě, jejich reálných souvislostí a vzájemných závislostí, vzájemného působení, podmínek a příčin.

K. Marx, B. Engels a V. I. Lenin neustále zdůrazňovali obrovskou úlohu konkrétně historické analýzy při řešení úkolů přetváření společnosti. K tomu, aby proletariát jako subjektivní faktor splnil svou historickou roli, musí se jeho vědomí neustále obohacovat filozofickými znalostmi, které musí, podle Marxe, zůstat „na půdě skutečných dějin“ [Marx—Engels 1962 : 51].

V tomto smyslu lze říci, že konkrétně historický přístup je třídní přístup, a právě v této své podobě je absolutizací strukturalismu popírán.

V. I. Lenin říkal: „Konkrétní rozbor postavení a zájmů různých tříd musí být prostředkem, jak určit přesný význam této pravdy při jejím uplatnění na tu či onu otázku“ [Lenin 1952, 3 : 20].

Hlavním cílem marxistického konkrétně historického přístupu, upřesňoval Lenin, je vyjasnit reálné sociální protiklady, studovat formy jejich rozvoje, důkazy jejich přechodného charakteru, zkoumat objektivní předpoklady a podmínky jejich řešení.

Třídní analýza je nezbytnou podmínkou marxistického zkoumání, předpokladem pravdivého chápání jevů, odhalení jejich podstaty. Třídní přístup ke společenským procesům a jevům je právě ten pevný základní princip, jehož porušení nezbytně vede k odklonu od marxismu-leninismu, ke změně jeho ducha. Třídní hledisko, určení toho, v zájmu které třídy probíhá ten či jiný děj, se stává výchozí premisou pro marxistické strany jako celek i pro každého marxistu zvlášť.

Konkrétně historický přístup ke studiu probíhajících jevů vyžaduje zcela jiná kritéria než kritéria strukturálního přístupu, odtrženého od historismu, postaveného do protikladu proti němu a vyzvedávaného jako „univerzální“ metoda. Tato kritéria jsou vždy spjata s úkoly společnosti, jež musí být stanoveny nikoli náhodně, ale na základě požadavků rozvoje společnosti v dané etapě.

Spojení se životem, s praxí revolučního hnutí, spojení konkrétní historické situace a podmínek rozvoje podmiňuje adekvátnost praktických doporučení odpovídajících úkolům progresivního společenského rozvoje. Na základě zkoumání společnosti s určitou konkrétně historickou formou vlastnictví dospěl K. Marx k revolučnímu závěru o nutnosti přeměny kapitalistického řádu ve společenský řád vyšší úrovně. V. I. Lenin dospěl k závěru o nutnosti proletářské revoluce v Rusku na základě studia konkrétně historické situace v zemi a ve světě a tendencí jejího vývoje.

Odmítání konkrétně historického přístupu k hodnocení rozvoje marxisticko-leninské teorie a praxe komunistické výstavby je zpravidla podmíněno nízkou úrovní ideologické připravenosti, při níž chybí třídní bdělost. Zřeknutí se konkrétně historického přístupu se projevuje v ignorování zájmů dělnické třídy realizovaných prostřednictvím socialistického státu. To vede k nesouladu požadavků, jež při povrchním úsudku vypadají jako správné, a požadavků odpovídajících poměru sil ve světě a dialektice soužití socialismu a kapitalismu. Prameny revizionistické deformace marxismu-leninismu ve své podstatě spočívají v netřídním, subjektivistickém hodnocení skutečností, v mechanickém odtržení společenské teorie od činnosti marxistických stran.

Zřeknutí se marxisticko-leninské teorie vývoje v zájmu absolutizace strukturalismu přináší velké škody nejen marxisticko-leninské teorii, ale i společenské praxi. Ideje a systémy vytvářené izolovaně od skutečností jsou nutně v rozporu s objektivní realitou. Stávají se zdrojem falešného nihilismu, nepodložené kritiky marxisticko-leninské teorie a socialistické praxe.

Chyby, jichž jsme se dopustili při budování socialismu, nemohou být správně pochopeny mimo kontext velkého historického díla. Abstrahování od konkrétních historických podmínek, v nichž k těmto chybám došlo, od měřítek a smyslu přetváření společnosti v komunistických začátcích, od pokrokových směrů sociální aktivity národů socialistických zemí poskytuje pro takovou kritiku velké možnosti. Hlavní však je, že takové abstrahování dezorientuje mládež, zkresluje hodnocení daných předpokladů revoluce a socialistické vý-

stavby. Vyvolává mezi lidmi nedůvěru v socialistické perspektivy, a tím v podstatě upevňuje pozice kapitalismu.

V. I. Lenin vždy bral v úvahu konkrétní historické podmínky, význam budování nové společnosti a nepředstavitelné obtíže s tím spojené a v souvislosti s chybami říkal: „Jestliže nám naši nepřátelé vytýkají a říkají, že prý Lenin sám přiznává, že bolševici nadělali velmi mnoho hloupostí, chci na to říci: ano, ale víte, že naše hlouposti jsou přece docela jiného druhu než vaše. My jsme se teprve začali učit, ale učíme se tak soustavně, že jsme si jisti, že dosáhneme dobrých výsledků. Jestliže však naši nepřátelé... zdůrazňují hlouposti, kterých jsme se dopustili, dovolím si zde pro srovnání ocitovat slova jednoho prostého ruského spisovatele, která trochu pozměním, a pak budou znít takto: dělají-li bolševici hlouposti, je to tak, jako kdyby bolševik říkal: ‚Dvakrát dvě je někdy pět‘, vyvádějí-li však hlouposti jeho nepřátelé..., vyjde z toho toto: ‚Dvakrát dvě je stearinová svíčka‘“ [Lenin 1955, 33:427 až 428].

Možnost nedocenit společenské jevy v jejich historickém projevu se skrývá v samotném objektivním postavení věcí a subjektivním charakteru zkoumání. Objektivně vždy existuje velké nebezpečí hodnotit jevy z hlediska své doby a svých podmínek. Subjektivně je pro badatele-výzkumníka vždy snazší poznat stabilní strukturu zkoumaného jevu než uskutečnit myšlenkovou reprodukci jiných podmínek, v nichž tato struktura existovala, a provést její správné zhodnocení z hlediska těchto podmínek.

Proto je v procesu duchovní reprodukce konkrétního skryto nebezpečí [jež nezřídka vstupuje do života], že toto konkrétní nebude hodnoceno z hlediska času a okolností, jež ho podmiňují, ale vzhledem k času a okolnostem, v nichž se realizuje výzkum.

Toto nebezpečí se zesateronásobuje v podmínkách přehnaného kriticismu, kdy kritika chce být „radikální“ a často předem nebere v úvahu dobové podmínky objektivního a subjektivního charakteru. Tyto podmínky určují a nezřídka zužují škálu možného výběru jednání společnosti i jednotlivce, určují opodstatněnost a věrohodnost opatření a činů určité doby, které v jiné době již nejsou správné a o jejichž překonání proto společnost usiluje. Taková kritika bere zvláště málo v úvahu společenské důsledky, jež sama vyvolává v současných podmínkách třídního boje a výstavby komunistické společnosti svou jednostranností bez ohledu na to, zda se jedná o důsledky pro danou společnost nebo pro celé mezinárodní komunistické hnutí.

Strukturalistická koncepce „nesouladu teoretického schématu socialismu a historické reality“ je hlavní zbraní těch představitelů mezinárodního revizionismu, kteří odmítají reálný socialismus ve jménu marxologie, sovětologie nebo autentického marxismu. Jako bojovníci za „opravdový“ socialismus stavějí socialismus odpovídající teorii K. Marxe proti reálnému socialismu.

Vykonstruovanost a kontrarevoluční smysl kladení reálného socialismu proti socialismu „podle Marxe“ mohou nevidět pouze ti, kteří abstrahují od konkrétních podmínek vývoje naší epochy, v níž se hlavní formou boje proletariátu a buržoazie stal boj dvou společenských systémů: socialismu a kapitalismu. V. I. Lenin zdůrazňoval rozhodující význam tohoto boje již na počátku existence prvního socialistického státu. Napsal, že „...za nynější světové situace, po imperialistické válce, jsou vzájemné vztahy národů, celý světový systém států určovány bojem nevelké skupiny imperialistických národů proti sovětskému hnutí a sovětským státům, v jejichž čele stojí sovětské Rusko. Pustíme-li tohle se zřetele, nedokážeme správně formulovat žádnou mezinárodní nebo koloniální otázku, i kdyby šlo o nejdlehlavší kout na světě“ [Lenin 1957, 31 : 237].

Nyní, kdy je soužití dvou antagonistických sociálních systémů provázáno obrovskými přeměnami podmínek rozvoje společenských jevů, ovlivňuje tento zápas ještě významněji „vzájemné vztahy národů, celý světový systém států“.

Hluboká analýza světového vývoje upozorňuje na zostření protikladů a vznik nových skutečností v soudobém světě: podstatně se mění poměr sil na mezinárodní aréně; roste složitost podmínek a úkolů revolučního boje, aktuálnost nových praktických a teoretických problémů; roste síla socialistických zemí; aktivizuje se dělnická třída v kapitalistických zemích, stoupá její autorita, zvyšuje se její úloha předvoje v boji za zájmy pracujících, skutečné zájmy národů; upevňuje se fronta boje proti imperialismu, roste význam jednoty světového komunistického hnutí v tomto boji; prohlubuje se ideově politická krize buržoazní společnosti, která podlamuje mocenské instituce, buržoazní politické strany, narušuje základní morální normy. To všechno zavazuje komunistické strany, aby zvažovaly nové jevy společenského života a jejich vliv na světový revoluční proces, na vývoj zemí obou společenských systémů.

Nyní, kdy se k socialismu připojila celá řada zemí a antikomunismus se změnil v totální politiku a ideologii imperialistické buržoazie, stává se soužití socialismu a kapitalismu a z něho vyplývající procesy ideologického boje ještě aktuálnější než základní protiklad naší epochy. Tento protiklad pomáhá pochopit a objasnit ostatní protiklady a všechny základní okolnosti a jevy naší epochy, včetně vítězství vybojovaných v poslední době v zápase za ozdravení mezinárodní situace.

Základní rozpor soudobé epochy, který se projevuje v boji a soužití dvou protikladných systémů, podmiňuje charakter všech probíhajících sociálních procesů, působí na všechny směry ekonomického, ideologického a politického života. V podmínkách boje a soužití dvou systémů se do značné míry mění mnohé společenské jevy jak socialismu, tak kapitalismu.

Soužití s kapitalismem a požadavky protiimperialistického boje nutně zpomalují tempo rozvoje socialistické společnosti. Brzdí do určité míry realizaci těch ideálů, které by mohly socialistické státy uskutečnit v mnohem větším rozsahu.

Jestliže abstrahujeme od konkrétních podmínek společenského rozvoje naší epochy, od dialektiky soužití socialismu a kapitalismu, nemůžeme správně zhodnotit ani žádný jednotlivý společenský jev současnosti, ani vývoj lidské společnosti jako celku. Socialismus a kapitalismus, které existují vedle sebe a vzájemně se ovlivňují ve všech směrech ekonomického, ideologického i politického života, v určitém stupni modifikují mnohé probíhající společenské procesy současnosti jak v kapitalistických státech, tak i v zemích socialismu.

Materialistická teorie společnosti nutně musí respektovat historickou nutnost koexistence komunistického a kapitalistického zřízení a vůbec formací s různými nebo protikladnými zákonitostmi vývoje. Materialistický výklad dějin nemůže nebrat v úvahu výsledky boje těchto zákonitostí. Společenská zřízení, jak známo, nenásledují jedno za druhým v časové posloupnosti, ale již v určité etapě existují souběžně vedle sebe. Přitom vývoj vyšší společenskoekonomické formace urychluje zánik nižší a vliv nižší formace zpomaluje vývoj vyššího společenskoekonomického zřízení.

Toto je zákonitost dějin, ať se kdokoli snaží jakkoli dokazovat, že existence kapitalismu urychluje rozvoj socialismu. V souladu s marxistickým učením o společnosti by se socialismus rozvíjel mnohem rychleji, kdyby neexistoval vedle kapitalismu, kdyby zvítězil ve všech zemích najednou. Protože však socialismus zvítězil nejprve v jedné zemi, vznikla i nutnost jeho koexistence s kapitalismem.

Nutnost soužití s kapitalismem — jako pojem i jako historickou realitu — odhalil V. I. Lenin, když psal, že socialismus může zvítězit v jedné, a to kterékoli zemi. A za podmínek koexistence působí kapitalismus jak na tempo vývoje komunistické společenskoekonomické formace, tak i na formy projevu jejích zákonitostí.

Není pro nikoho tajemstvím, že kapitalismus často vnucuje socialistické společnosti takové formy činnosti a rozvoje, které nevyplývají z nezbytných (skutečných) potřeb a zákonitostí socialismu, ale zejména z faktu soužití s kapitalismem. Kolik blaha by mohl socialismus přinést svým národům, kdyby nebylo výdajů na zbrojení! To vše se projevuje v životní úrovni našich národů, tempu rozvoje kultury a umění, v sociálním zabezpečení a občanské vybavenosti — ve všech sférách života a činnosti občanů socialistických zemí.

Velmi často jsou důsledky vyvolané nutností soužití se světem kapitálu chápány jako jevy objektivně vyplývající z podstaty socialismu, nebo, jak je patrné ze strukturalistické koncepce, z nesouladu reálně existujícího socialismu a jeho teoretického schématu.

Probíhá největší mystifikace naší doby: jevy „korigované“ vlivem kapitalismu se vydávají za jevy socialistické. Tato mystifikace dává zdání hodnověrnosti prohlášením kritiků socialismu a marxismu.

Principiální význam konkrétně historického přístupu k hodnocení společenských jevů v podmínkách soužití socialismu a kapitalismu spočívá v tom, že na jeho základě a s jeho pomocí mohou být diferencovány společenské jevy a procesy skutečně socialistické a rovněž jevy a procesy, které se objevily za socialismu jako reakce na sousedství s kapitalismem.

Pod vlivem světové socialistické soustavy, v souladu s progresivním charakterem společenského zřízení jejích zemí vznikají také v kapitalistických státech nové tendence, množí se a rostou progresivní síly. Síly, které se opírají o pomoc socialismu v boji proti politice a ideologii imperialismu, dosahují nová a nová vítězství. Monopolistická buržoazie není schopna odvrátit boj pracujících za jejich práva.

Existence socialistických států je překážkou válkám, fašismu, nutí imperialismus přizpůsobovat se podmínkám boje a soužití dvou systémů.

Lidstvo díky socialismu již čtvrté desetiletí žije v míru. Síla společenství socialistických zemí umožnila dosáhnout další úspěchy v boji za mír, za uvolňování mezinárodního napětí.

Vítězství socialismu učinilo „přístupnější dohodám“ ty představitele kapitálu, kteří odešli z historické arény v zemích, jež se připojily k socialismu po Rusku. Vítězství socialismu v SSSR potvrdilo, že zákony společenského vývoje působí nezávisle na vůli kapitálu. Kapitalismus vyvíjí neochabující úsilí ke změně těchto zákonů v teorii, ale objektivní situace jej nutí přizpůsobovat se jim v praxi.

Existence socialistických zemí napomáhá boji dělnické třídy v kapitalistických zemích, zejména v boji za zvýšení mezd a zkrácení pracovní doby. Existence socialismu brzdí kapitál v jeho snaze obohacovat se a nutí ho k jednotlivým ústupkům. Existence socialismu je totiž ponaučením, že je pro něj mnohem výhodnější ustoupit v jednotlivých otázkách a přitom zachovat status quo, než připustit další rozvoj dělnického hnutí. Boj dělnické třídy ovlivněné socialismem rozmetává moc monopolů, zostrňuje rozpory a labilitu imperialismu.

V konfrontaci se socialismem se kapitalismus snaží zmírňovat své vnitřní protiklady a často k tomu využívá metody hospodaření převzaté od socialismu.

„Soudobý imperialismus“, říká se v dokumentu mezinárodní porady komunistických a dělnických stran v Moskvě v r. 1969, „pokoušející se přizpůsobit

podmínkám boje mezi dvěma soustavami, požadavkům vědeckotechnické revoluce, má některé nové rysy. Sílí jeho státně monopolistický charakter. Stále více jsou využívány takové páky, jako je státní stimulování monopolistické koncentrace výroby a kapitálu, státní zásahy do rozdělování stále větší části národního důchodu, poskytování vojenských zakázek monopolům, vládní financování programů rozvoje průmyslu a vědeckého výzkumu, sestavování programů hospodářského rozvoje v měřítku dané země, politiky imperialistické integrace a nových forem vývozu kapitálu“ [Dokumenty 1969 : 59].

Koneckonců se na nás socialismus, jak říkal V. I. Lenin, dívá ze všech oken současného kapitalismu, rýsuje se v každém závažném opatření na cestě jeho státně monopolistického zespolečňování.

A znovu probíhá největší z mystifikací naší doby: jevy „korigované“ vlivem socialismu jsou vydávány za vlastní jevy kapitalistického zřízení. Tato mystifikace dává zdání věrohodnosti závěrům kritiků socialismu a marxismu o původu nesouladu historického rozvoje kapitalismu s marxistickou tezí o nutnosti jeho zániku.

Kapitál by nebyl *kapitálem*, kdyby dovolil, aby si lidové masy jeho zemí uvědomily, že za určitou životní úroveň, zvyšování mezd, zlepšování vzdělanostní a kulturní úrovně vděčí síle dělnického hnutí a příkladu socialismu. Ideologové kapitalismu oddělili tyto faktory — socialismus a jednotlivá zlepšení pracovních a životních podmínek pracujících — ve vědomí mas a revisionisté i jiní teoretikové strukturalismu tento rozklad podložili teoreticky.

Přesvědčivým příkladem toho, jak se pod vlivem socialismu „koriguje“ obraz kapitalistické výroby, je proces využívání vymožeností vědeckotechnického pokroku kapitalismem. Kapitalismus, jak je známo, není ve své organické podstatě přizpůsoben pro neomezený rozvoj vědy a techniky a využívání jejich výsledků. B. Engels ve své době napsal, že za kapitalismu dosáhne technický pokrok svých mezí tehdy, jestliže přestane dávat odpovídající zisk, jestliže ve stejných podmínkách jsou náklady konstantního kapitálu vyšší než vynakládaný kapitál variabilní. Nebylo-li těchto mezí dosud dosaženo, oddalují se již jen z nutnosti soutěžení se socialismem.

Státní správa USA by pravděpodobně nevyčlenila 30 mld. dolarů na realizaci programů letu na Měsíc, kdyby to nebylo vyvoláno pro kapitalismus životně důležitou potřebou předstihnout Sovětský svaz — podmanitele Kosmu.

Uvedené meze se neprojeví také proto, že relativně vysoké mzdy značné části dělnické třídy, „vyrvané“ kapitálu ve značné míře díky socialismu (lépe přistoupit na menší ústupky, např. zvýšit mzdu dělníkům, než připustit ve své zemi vítězství socialismu, o jehož realnosti jsou přesvědčeni i kapitalisté), vytvářejí velké výhody při využívání předností vědeckotechnické revoluce a znamenají podstatné snížení nákladů na konstantní kapitál ve srovnání s náklady na drahou pracovní sílu. Kapitál má stále možnost zvětšovat zisk tím, že využívá výsledků VTR a snižuje počet pracovních sil. To je možné, dokud jsou náklady na konstantní kapitál menší než vynakládaný variabilní kapitál, což podmiňuje oddálení těch mezí, o nichž hovořil B. Engels. A kapitalismus s neutuchajícím nadšením vykořisťuje výsledky lidského rozumu v zájmu dosažení vysokých zisků.

Strukturalistické schéma, doporučované strukturalisty pro analýzu zralých forem společnosti, dospívá ve skutečnosti ke zcela opačným závěrům: kapitalismus je schopen zdánlivě bez omezení rozvíjet své výrobní síly a vzhledem k tomu je marxismus nucen dělat vážné „korektury“, konkrétně v tezi Engelse o mezích technického pokroku za kapitalismu.

Abstrahování od konkrétně historického pojetí dialektiky soužití socialismu

a kapitalismu brání správně se orientovat v marxisticko-leninské teorii a praxi socialismu.

Především na těchto „korekturách“ kapitalismu, na ústupcích, jež si na buržoazii vynutila dělnická třída, úspěšně a dlouho parazituje oportunismus. Udrží v dělnické třídě iluzi, že tyto ústupky koneckonců povedou k socialismu. Pod vlivem mystifikací vyvolávaných nepochopením dialektiky soužití socialismu a kapitalismu se objevují stále častější pokusy „vtlačit“ reálně existující socialismus do určitých formulí, postavit proti němu socialismus „podle Marxe“, formuje se kritický vztah k reálné socialistické skutečnosti.

Lze zcela určitě říci, že abstrahování od faktu sousedství s kapitalismem, které působí na realitu socialistických států, vždy bylo a zůstane jednou z vážných příčin nihilismu, nezdůvodněné kritiky a různých zmatků v teorii a praxi. To pomáhá obhájčům starého světového řádu klamat masy, dezorientovat je v procesu formování jejich vztahu ke skutečnosti.

Chápání dialektiky soužití socialismu a kapitalismu předpokládá mimořádnou třídní bdělost, umění správně hodnotit stav soudobé společnosti, odhalovat skutečnou podstatu kapitalistických a socialistických jevů a jejich vývojové tendence, brát — v mezích obecných zákonitostí — v úvahu možnosti volby chování společnosti. Toto umění může vyrůst pouze z konkrétního třídního hodnocení reálných podmínek vývoje společenských jevů a procesů, tj. z konkrétní historické analýzy. Když V. I. Lenin obracel pozornost na Marxovu metodu zkoumání sociálních jevů a na jeho hodnocení taktiky dělnické třídy, říkal: „Jedině objektivní ohodnocení celého souhrnu vzájemných vztahů mezi všemi třídami dané společnosti bez výjimky, a tudíž i hodnocení objektivního stupně vývoje této společnosti i vzájemných vztahů mezi ní a jinými společnostmi může být základem správné taktiky nejpokrokovější třídy. Přitom se všechny třídy a všechny země berou nikoli staticky, nýbrž dynamicky... Pohyb se pak bere nejen z hlediska minulosti, nýbrž i z hlediska budoucnosti...“ [Lenin 1957, 21 : 69—70].

Navíc V. I. Lenin zdůvodnil význam těch zvláštností, které odlišují jednu epochu od druhé, a ne charakteristiky jednotlivých zemí. „Jedině na této základně, tj. přihlížejíce především k hlavním odlišným rysům různých epoch [a ne jednotlivých epizod v dějinách jednotlivých zemí], můžeme správně vypracovat taktiku“ [Lenin 1957, 21 : 141—142].

Je samozřejmé, že rozšíření takového chápání dialektiky soudobé společnosti mezi masami, jejich výchova k umění brát v úvahu souhrn konkrétně historických jevů není v zájmu vládnoucích tříd a jejich přísluhovačů, neboť představuje vážné nebezpečí pro ně samé.

To je důvod, proč se strukturalistické pojetí soudobého světa vnáší se zvláštním nadšením do vědomí mas a potlačuje se i sebemenší představa o rozhodujícím významu konkrétně historického přístupu.

Protisocialistická propaganda je budována v souladu s požadavky strukturalismu abstrahovat od konkrétně historických podmínek rozvoje socialistických zemí. Prohlašuje: komunisté jsou slovně proti násilí, ve skutečnosti se však nezříkají jeho použití; komunisté se vydávají za přívržence míru a všeobecného odzbrojení a sami udržují armády; komunisté jsou pro rovnost a v praxi uskutečňují nerovné rozdělování podle práce. Přitom jsou samozřejmě všechny tyto definice vytrženy z konkrétně historických podmínek, v nichž socialismus nemůže nepoužívat násilí vůči vnitřním nepřátelům lidu, neudržovat silné armády proti těm, jimž nedají spát uvadlé vavříny Hitlera. Nic se neříká o úrovni výroby, která nedosáhla těch parametrů, kdy společnost může uskutečňovat rozdělování podle potřeb.

Дискриминаcí konkrétně historického momentu tak strukturalismus odstraňuje možnost adekvátního poznání. Je známo, že poznání je vždycky spojeno se společenskou praxí. Jako proces odrazu objektivní reality se vždy realizuje v určitých konkrétně historických podmínkách. Proto pravda může být odhalena pouze v souvislosti s konkrétně historickými podmínkami.

Strukturalismus je tudíž jako revize dialektického a materialistického vývoje koneckonců zaměřen k dezorientaci mas ve prospěch maloburžoazních hesel vývoje, která, podle představ soudobých revizionistů, oportunistů, strukturalistů, musí imponovat iluzím každodenního vědomí, odpovídat zájmům národů.

Strukturalismus je ilustrací toho, že ideologický boj není abstrakce, a dokonce ani akademický spor. Svědčí o tom, že jakékoli teoretické koncepce a směry odklánějící se od marxismu-leninismu nikdy nemohou být neutrální v soudobém ideologickém boji, i když jeho představitelé hlásají ideologickou neutralitu. Vývojová koncepce je v rukou strukturalistů předmětem ideologických a politických spekulací. Vyvracení teorie vývoje a sklouzávání k antikomunismu značně škodí ideologické výchově pracujících a praxi společenských přeměn.

(Přeložila Marika Dražilová)

Literatura

Dokumenty moskevské rady komunistických a dělnických stran. Praha, Svoboda 1969.

Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 3. Praha, Svoboda 1952; sv. 15. Praha, SNPL 1957; sv. 16. Praha, SNPL 1957; sv. 21. Praha, SNPL 1957; sv. 31. Praha, SNPL 1955; sv. 33. Praha, SNPL 1955.

Marx, K.: *Rukopisy Grundrisse*, sv. I. Praha, Svoboda 1971.

Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 3. Praha, Svoboda 1962; sv. 4. Praha, SNPL 1958; sv. 13. Praha, NPL 1963.

Резюме

В. Скаржинская: Структурализм и видимость его идеологической нейтральности

Критическое отношение к структурализму вовсе не означает нигилистического отношения к структурному анализу. Структурный анализ представляет собой один из аспектов диалектического метода. Однако абсолютизация исследования структуры, то есть структурализм, означает отказ от другого аспекта диалектического метода — конкретно-исторического анализа, а в итоге попытку вытеснить сам диалектический метод. Именно этой цели подчинено распространение структурализма в рамках философского ревизионизма.

Структурализм используется ревизионизмом для определенного обоснования своих якобы неклассовых позиций; для создания видимости идеологической нейтральности. По существу же, структурализм отрицая прежде всего конкретно-исторический анализ, который всегда есть классовый анализ, обнаруживает свои классовые позиции. Он направлен на дезориентацию масс в пользу мелкобуржуазных лозунгов развития, противостоит практике общественных преобразований.

Summary

V. Skaržinská: Structuralism and the Semblance of Its Ideological Neutrality

The critical attitude towards structuralism in general by no means implies a nihilistic relation to structural analysis. Structural analysis is one of the aspects of the dialectical method. Yet the absolutization of structure research, i. e. structuralism, involves the rejection of the second aspect of the dialectical method — the concrete historical analysis; in its totality, it is an attempt at eliminating the dialectical method itself. This is in fact the main goal of the spread of structuralism within the framework of philosophical revisionism.

Structuralism makes use of revisionism for the purposes of substantiating, in some respects, its seemingly non-class positions; for creating the semblance of ideological neutrality. In substance it reveals its class positions by rejecting the concrete historical analysis — which is necessarily always a class analysis. It is aimed at disorienting the masses on behalf of the petty bourgeois slogans of development, against the practice of social change.